

NOGAY DİLİ*

Rusçadan çeviren: Faruk ÖZTÜRK

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

1.1.0. Genel Bilgiler

1.1.1. İsmi varyantları yoktur.

1.1.2. Nogay dili, Türk dillerinden Kıpçak grubunun alt grubundan (Kıpçak-Nogay grubu) biridir.

1.1.3. Nogay dili, Stavropol Eyaleti ve kısmen Astrahan Bölgesi, Krasnodar ve Dağıstan'da yaşayan halklar tarafından kullanılan bir dildir. Bu bölgelerde yaşayan halkların sayısı 1989 yılındaki nüfus sayımına göre 75.000 kişidir.

1.2.0. Dil Bilim-Coğrafya Bilgileri

1.2.1. Nogay dili, üç diyalekt ile temsil edilmektedir: Nogay diyalekti (Stavropol Eyaleti), Karanogay diyalekti (Dağıstan), Aknogay diyalekti (Karaçay-Çerkez).

1.3.0. Sosyo-Dil Bilimsel Bilgiler

1.3.1. Çağdaş Nogay dili sınırlı sosyal aktivitelere sahiptir. Bölge gazetesi, sanat, sosyo-siyasal çeviriler ve edebiyat, Nogayca yayımlanmaktadır.

1.3.2. Sovyetler zamanında oluşturulmuş olan edebiyat Nogaycası, Nogay lehçesinin temelini oluşturmaktadır, öbür iki lehçe de göz önünde bulundurulmaktadır.

1.3.3. İlkokullarda eğitim Nogay dilinde yapılmaktadır.

1.4.0. Nogay dili alfabesi, Kiril harfleri esasına dayanmaktadır. Üç özel ünlü ve bir ünsüzün aktarılması için a' 'e', o' 'ö', u' 'ü'; n' 'ñ' gibi tamamlayıcı seslerin birleştirilmesi kullanılır.

1.5.0. Nogay dili ile Kazak ve Karakalpak dilleri, Kıpçak-Nogay alt dillerini oluşturur ve dil yapısının bütün düzeylerinde benzerlikler gösterir. Bu dillerin Nogay dili, Kazak dili ve Karakalpak diline ayrılmasından önce bu dillerin taşıyıcısı olan halklar *Nogay Ordu* adlı bir topluluğa girmektedirler. Bu ordu Altın Ordu'nun Kazan, Kırım, Astrahan ve Sibir Hanlıklarına parçalanmasından sonra meydana gelmiştir.

1.6.0. Mesele incelenmemiştir.

2.0.0. DİL BİLİMSEL NİTELEME

2.1.0. Fonolojik bilgiler

2.1.1. Ünlüler ve ünsüzler

* N. A. BASKAKOV, "Nogayskiy Yazık", *Yazıkı Mira-Turkskiye Yazıkı. İzdatelskiy Dom Kırgızistan, 1997.* (БАСКАКОВ, Н. А. Ногайский язык. В книге «Языки мира: Тюркские языки. Кыргызстан: Бишкек., 1997-328-335 с.») adlı makaleden Türkçeye çevrilmiştir.

ÜNLÜLER

Ünlüler, genellikle ağız kanalının açık olduğu durumda çıkarılan seslerdir.

		DİLİN DURUMUNA GÖRE			
		ÖN ÜNLÜLER		ART ÜNLÜLER	
AĞIZ AÇIKLIĞINA GÖRE		Kapalı (dar)	Açık (geniş)	Kapalı (dar)	Açık (geniş)
Dudak durumuna göre	Düz	i	e, a'	ı	a
	Yuvarlak	u'	o'	u	o

/a'/ fonemi /e/ foneminden daha alçaktır.

ÜNSÜZLER

Ünsüzler çıkarılırken ağız kanalında ya da öteki ses organlarında bir engelleme, bir daralma, bir kapanma söz konusudur.

ÇIKIŞ BIÇIMLERİNE GÖRE			ÇIKIŞ YERLERİNE GÖRE					
			Çift dudak	Diş-dudak	Diş eti	Diş eti-damak	Ön damak	Art damak
SÜREKSİZ	Kapanma ünsüzleri	Tonlu	b		d		g	
		Tonsuz	p		t		k	ķ (q)
	Daralma ünsüzleri	Tonlu	v (w)	v	z	j	y	ğ (γ)
		Tonsuz		(f)	s	ş		h
	Kapanma daralma ünsüzleri	Tonlu						
		Tonsuz				(ç, ts)		
SÜREKLİ	Geniz ünsüzleri		m		n			ñ
	Yan ünsüzler				l	l'		
	Çarpmalı (titrek) ünsüzler				r			

2.1.2. Sözcüklerdeki vurgu genel olarak sözcüğün son hecesindedir. Eşesli sözcükleri birbirinden ayırmak için vurgu sondan önceki heceye getirilir. Nogay dili genelde sözcüğün dil benzeşmesi varlığını sürdürmektedir (*büyük ünlü uyumu*). Bir sözcüğün ilk hecesinde kalın (/a/, /ı/, /o/, /u/) ya da ince (/e/, /i/, /ö/, /ü/) ünlü varsa ondan sonra gelen hecelerdeki ünlüler de kalın (/a/, /ı/, /o/, /u/) ya da ince (/e/, /i/, /ö/, /ü/) olur.

2.1.3. Ünsüzlerde ilerici benzeşme kuralı (örneğin; /n~/d~/t/ gibi seslerin sıralanması; /n/ sesinin sürekli ünsüzlerden sonra, /d/ sesinin tonlu ünsüzlerden sonra, /t/ sesinin tonsuzlardan sonra gelmesi) görülür, ayrıca geriletici benzeşme /zş/>/şs/, /sş/>/şs/; benzeşme /t/</ld/, /rt/</rd/, /nb/</nn/ ve yer değiştirme vb. olaylar da görülmektedir.

2.1.4. Hece çeşitleri: V, VC, VCC, CV, CVC, CVCC. Ünlü ile başlayan heceler sözcüklerin başında olurlar. Daha karmaşık yapılara sahip heceler ise alıntı kelimelere özgüdür.

2.2.0. MORFOLOJİK BİLGİLER

2.2.1. Kelimelerin morfemlere ayrılması her zaman hece yapılarına uymayabilir. Örneğin; tas-lar-da ‘taşlarda’ sözcüğünde hece ve morfemlere ayırma uymaktadır, ancak bi-lim-le-ri ‘onların bilgileri’ sözcüğünde uymamaktadır [bil-im-le-ri].

2.2.2. Morfolojik birimlerin fonolojik birimlere karşı koyması istisna olarak karşımıza çıkar.

2.2.3. Bakınız 2.1.3.

2.3.0. ANLAMSAL-DİL BİLGİSEL BİLGİLER

Nogay dili bitişik diller grubuna girer.

2.3.1. Nogay dilinde sözcük çeşitleri üçe ayrılır:

a) Ad: Ad, sıfat, adıl, sayı sıfatı.

b) Fiil

c) Yardımcı öğeler: Bağlaç, ilgeç, ulaç.

2.3.2. Nogay dilinde isim grupları bulunmamaktadır.

2.3.3. Çokluk ekleri: +lar/+ler ekleridir, ayrıca +nar/+ner şekilleri de vardır.

2.3.4. İyelik grubu tamlayan ve tamlananın ilişkilerini belirtmekte ve iyelik ekleriyle gerçekleştirilmektedir. Örneğin; ata-m ‘benim babam’, ata-mız ‘bizim babamız’; til-i ‘onun dili’, bala-ları ‘onun çocukları’ gibi. Çekim grubu ise özne ve yüklem ilişkilerini belirtir ve altı ad durum eki ile gerçekleştirilir: Yalın, ilgi, yönelme, belirtme, bulunma ve ayrılma durumları. Çekim, köklerine göre yalın, iyelik ve adıl kökenli olmak üzere üçe ayrılır.

2.3.5. Nogay Dilinde Çatılar:

a) Yalın : Bar- ‘git-’, al- ‘al-’.

b) İşteş : -is/-is ekleriyle yapılır: Yar- ‘koş-, sıçra-, sek-’ → yar-is- ‘atla yarış-’, kel- ‘gel-’ → kel-is- ‘birbirlerine gel-, anlaş-’.

c) Dönüşlülük : -ın/-in, -n eklerini taşır: Yuv- ‘yık-’ → yuv-ın- ‘yıkın-’.

ç) Edilgen : -ı, -ıl/-il; -n, -ın/-in: At- ‘at-’ → at-ıl- ‘atıl-’, basla- ‘başla-’ → basla-n- ‘başlan-’.

d) *Ettirgen* : **-dur/-dir; -tur/-tür**: Aylan- ‘dön-’ → aylan-dır- ‘döndür-’; **-t, -it/-it**: oltur- ‘otur-’ → oltur-t- ‘oturt-’; **-gar/-ger, -gur/-gir; -kar/-ker, -kur/-kır; -r, -ar/-er, -ır/-ir**: Yat- ‘yat-’ → yat-kar- ‘yadır-’, tu’s- ‘düş-’ → tu’s-ir- ‘düşür-’; **-gız/-giz; -kız/-kiz, -ız/-iz**: tur- ‘dur-’ → tur-gız- ‘durdur-’.

Eylemin Tür biçimleri:

- 1) *Nicelik nitelemesi* : **-kıla/-kile**: At- ‘(silâh) at-’ → at-kıla- ‘arasıra (silâh) at-’.
- 2) *Eylemin kalite nitelemesi* : **-iñkıra/-iñkire** (şiddetlendirme): bas- ‘bas-’ → bas-iñkıra ‘şiddetle bas-’; **-ımsıra/-ımsire** (hafifletme): ku’l- ‘gül-’ → ku’lımsıra- ‘gülümse-’.

Nogay dilinde fiil kipinin üç çeşidi vardır: Bildirme kipi, şart kipi ve istek kipi

Şart kipi üç şekilde görülür.

- 1) *Şart kipi şimdiki-gelecek zaman:*

Ben		-m
Sen		-n
O	Fiil + -sa/-se +	X
Biz		-mız/-miz
Siz		-ñız/-ñiz
Onlar		-lar/-ler
Bar-sa-m ‘gitsem’		

- 2) *Şart kipi geçmiş zaman:*

Ben		-m		-m
Sen		-n		-n
O	Fiil +	-gan/-gen	X	X
Biz		-kan/-ken	-mız/-miz	bol- -sa+ -mız
Siz			-ñız/-ñiz	-ñız
Onlar			-lar/-ler	-lar
Bar-gan bol-sa-m ‘gitmiş olsam’				

- 3) *Dilek-şart kipinin hikâyesi:*

Ben		-m		-m
Sen		-n		-n
O	Fiil +	-sa/-se+	X	X
Biz			-mız/-miz	e- -di+ -mız
Siz			-ñız/-ñiz	-ñız
Onlar			-lar/-ler	-ler
Bar-sa-m e-di-m ‘gitseydim’				

İstek kipinin ise iki şekli vardır:

1) *İstek kipi şimdiki-gelecek zaman:*

Ben			-man/-men
Sen			-sın/-siñ
O	Fil +	-gay/-gey	X
Biz		-kay/-key	-mız/-miz
Siz			-sız/-siz
Onlar			-lar/-ler

Bar-gay-man, bar-gay-sın, bar-gay, bar-gay-mız, bar-gay-sız, bar-gay-lar
'gideyim', 'gidesin', 'gide', 'gidelim', 'gidesiniz', 'gideler'.

2) *Emir kipi şimdiki-gelecek zaman:*

	Teklik		Çokluk	
I. şahıs	bar-ay-ım	<i>gideyim</i>	bar-ay-ık	<i>gidelim</i>
II. şahıs	Bar	<i>git</i>	bar-ıñız	<i>gidiniz</i>
III. şahıs	bar-sın	<i>gitsin</i>	bar-sın-lar	<i>gitsinler</i>

2.3.6 Şahıs grubu özne ve yüklemnin sentaks ilişkilerini gösterir ve aşağıdaki eklerle gerçekleştirilir.

1) *Teklik ve çokluk şahıs eklerinin tam şekli:*

	Teklik	Çokluk
I. şahıs	+man/+men	+mız/+miz
II. şahıs	+sın/+siñ	+sız/+siz
III. şahıs	X	+lar/+ler

2) *Teklik ve çokluk şahıs eklerinin kısaltılmış şekli:*

	Teklik	Çokluk
I. şahıs	+m, +ım/+im	+mız/+miz, +ımız/+imiz, +ık/+ik
II. şahıs	+n, +ıñ/+iñ	+ñız/+ñiz, +ıñız/+iñiz,
III. şahıs	X	+lar/+ler

Zaman grubu bildirme kipinin şimdiki, geniş, gelecek ve geçmiş zamanları ile gösterilir.

Geniş Zaman

Ben		-man/-men
Sen		-sıñ/-siñ
O	Fiil + -a/-e +	X
Biz		-mız/-miz
Siz		-sız/-siz
Onlar		-lar/-ler

Bar-a-man ‘giderim’, bar-a-sıñ ‘gidersin’.

Şimdiki Zaman

Ben		-man/-men
Sen		-sıñ/-siñ
O	Fiil+ -a/-e, -y+ yat-	X
Biz		-mız/-miz
Siz		-sız/-siz
Onlar		-lar/-ler

Bar-a yat-ır-man ‘gidiyorum’.

Gelecek Zaman

Gelecek zamanın iki şekli vardır:

1) *Belirsiz gelecek zaman:*

Ben		-man/-men
Sen		-sıñ/-siñ
O	Fiil + --r, ar/-er +	X
Biz		-mız/-miz
Siz		-sız/-siz
Onlar		-lar/-ler

Bar-ar-man ‘büyük bir ihtimalle gideceğim’.

2) *Belirli gelecek zaman:*

Ben		-man/-men
Sen		-sıñ/-siñ
O	Fiil + -ayak/-eyek +	X
Biz		-mız/-miz
Siz		-sız/-siz
Onlar		-lar/-ler

Bar-ayak-man ‘gitmek zorundayım’.

Geçmiş Zaman

Geçmiş zamanın beş şekli vardır:

1) *Görülen geçmiş zaman:*

Ben				-m
Sen				-ñ
O	Fiil +	-dı/-di		X
Biz		-tı/-ti		-mız/-miz
Siz				-ñız/-ñiz
Onlar				-lar/-ler

Bar-dı-m 'gittim'.

2) *Öğrenilen geçmiş zaman:*

Ben				-man/-men
Sen				-sıñ/-siñ
O	Fiil +	-gan/-gen		X
Biz		-kan/-ken		-mız/-miz
Siz				-sız/-siz
Onlar				-lar/-ler

Bar-gan-man 'gitmişim'.

3) *Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi:*

Ben					-m
Sen					-n
O	Fiil +	-gan/-gen	e-	-di+	X
Biz		-kan/-ken			-miz
Siz					-ñiz
Onlar					-ler

Bar-gan e-dim 'gitmiştim'.

4) *Öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti:*

Ben					-me
Sen					-sin
O	Fiil +	-gan/-gen	e-	-ken+	X
Biz		-kan/-ken			-miz
Siz					-siz
Onlar					-ler

Bar-gan e-ken-men 'gitmişmişim'.

5) Görülen geçmiş zamanın hikâyesi:

Ben			-man/-men
Sen			-sıñ/-siñ
O			X
Biz	Fiil +	-ıp/-ip	-mız/-miz
Siz			-sız/-siz
Onlar			-lar/-ler

Bar-ıp-man ‘gittiydim’.

Nogay dilinde **işaret ve yer kavramları** işaret zamirleri ve ad durum ekleriyle gerçek-leştirilir.

Fildeki olumsuzluk ekleri şunlardır: -ma/-me, -ba/-be, -pa/-pe: al- (+), al-ma- (-).

2.3.7 Kelime türlerinin listesi:

İsimler, nicelik, iyelik ve çekim olmak üzere üç kategoriye ayrılır. Sıfatlar ise nitelik sıfatları ve izafi sıfatlar olmak üzere ikiye ayrılır. Nitelik sıfatları üçe ayrılır:

1) **Küçültme sıfatları** : +**gana**/**+gene**, +**kana**/**+kene**: Küçük ‘küçük’ → küçük+kene ‘küçücük’; +**ırak**/**+irek**, +**rak**/**+rek**: Kattı ‘zalim’ → kattı+rak ‘zalimce’.

2) **Pekiştirme sıfatları** : Kızıl ‘kırmızı’ → kıpkızıl ‘kıpkırmızı’.

3) **En üstünlük derecesi**: Bek iyi ‘pek iyi’, eñ u’lken ‘en büyük’.

Zarfların sıfatlardan pek farkı yoktur.

Sayı sıfatları

Bir ‘bir’, eki ‘iki’, u’ş ‘üç’, do’rt ‘dört’, bes ‘beş’, altı ‘altı’, eti ‘yedi’, segiz ‘sekiz’, toğız ‘dokuz’, on ‘on’, on bir ‘on bir’, yırma ‘yirmi’, yırma bir ‘yirmi bir’, otuz ‘otuz’, kırk ‘kırk’, elli ‘elli’, alpis ‘altmış’, etpis ‘yetmiş’, seksen ‘seksen’, toksan ‘doksan’, yu’z ‘yüz’, miñ ‘bin’.

Zamirler

- a) **Şahıs zamirleri** : Men ‘ben’, sen ‘sen’, ol ‘o’, biz ‘biz’, siz ‘siz’, olar ‘onlar’.
- b) **Dönüşlülük zamirleri** : O’zim ‘kendim’, o’ziñ ‘kendin’, o’zi ‘kendisi’, o’zimiz ‘kendimiz’, o’ziñiz ‘kendiniz’.
- c) **Aitlik ekli şahıs zamirleri** : Men+iki ‘benimki’, sen+iki ‘seninki’ ...
- ç) **Eşitlik zamirleri** : Men+dey ‘bence’, sen+dey ‘sence’ ...
- d) **Sıfat zamirleri** : Men+iñ ‘benim’, sen+iñ ‘senin’ ...
- e) **İşaret zamirleri** : Bul ‘bu’, şul ‘şu’, ol ‘o’ ...
- f) **Belirtme zamirleri** : Ba’ri ‘hepsi’, bu’tu’n ‘bütün’, a’r bir ‘her bir’, bir neşe ‘birkaç’.
- g) **Soru zamirleri** : Kim ‘kim’, ne ‘ne’, neçe ‘kaç’, kaysı ‘hangi’, kalay ‘nasıl’ ...

- ğ) *Belirsiz zamirler* : Bir kim ‘*biri*’, kim di ‘*birisi*’, bir zat ‘*bir şey*’, kayda dı ‘*bir yerde*’...
- h) *Olumsuzluk zamirleri* : Eş kim ‘*hiç kimse*’, eş bir ‘*hiçbir şey*’, eş kayda ‘*hiçbir yerde*’, eş kaçan ‘*hiçbir zaman*’...

Fiil kip, zaman ve çatı kategorilerine sahiptir.

Fiilin şahıs olmayan biçimlerinin oluşması:

a) *Mastar (isim-fiil) ekleri:*

- 1) **-mak/-mek, -bak/-bek, -pak/-pek:** Al-mak ‘*al-*’.
- 2) **-s, -ıs/-is:** Bil-is ‘*bilgi*’.
- 3) **-v, -uv/-u’v:** Oku-v ‘*okuma*’, yaz-uv ‘*yazma*’.
- 4) **-gü/-gi, -kıl/-ki:** Ber-gi ‘*vergi*’.

b) *Sıfat-fiil ekleri:*

- 1) **-r, -ar/-er, -ır/-ir; -mas/-mes; -bas/-bes; -pas/-pes (olumsuz):** Yaz-ar ‘*yazar*’.
- 2) **-ayak/-eyek:** Kel-eyek ‘*gelecek*’.
- 3) **-atagan/-etagan; -yatagan/-yetagan:** Kel-etagan ‘*gelen*’.
- 4) **-gan/-gen, -kan/-ken:** Kel-gen ‘*gelmiş*’.
- 5) **-agan/-egen:** Yat-agan ‘*yatalak olan*’.

c) *Zarf-fiil ekleri:*

- 1) **-a/-e, -y** : Al-a ‘*alarak*’.
- 2) **-ıp/-ip:** Al-ıp ‘*alıp*’.
- 3) **-galı/-geli; -kalı/-keli:** Kel-geli ‘*geleli*’.
- 4) **-ganşa/-genşe:** Kel-genşe ‘*gelmeden önce*’.

Ünlemler

Uf! ‘of’ töh! ‘*tuh, pöf*’, ay-ay! ‘*hey, bana bak, hişt*’.

Yansıma ünlemleri: Kark-kark ‘*ha ha*’, kümp-kümp et- ‘*surat as-*’, kıykan+la- ‘*cilvelen-*’.

Cümle dışı Öğeler

a) *Edatlar*

- 1) Sınırlama edatları : **gana/gene; kana/kene:** Bilim gene ‘*sadece bilgi*’.
- 2) Soru edatları : **ma/me; ba/be; na/ne:** Ko’rdiñ be? ‘*gördün mü?*’.
- 3) Doğrulama edatları : **da/de; ta/te:** Aytım da? ‘*söyledim ya?*’.

b) *İlgeçler*

man/men, ban/ben, pan/pen: Bul a’dem men ‘*bu adam ile*’; **üşin** ‘*için*’: Kim üşin ‘*kimin için?*’; **soñ** ‘*sonra*’: Annan soñ ‘*ondan sonra*’.

c) *Bağlaçlar*

1) Bildirme bağlaçları:

Em: Men em ol ‘ben ve o’.*Men/ben/pen*: et pen may ‘et ve yağ’.

2) Karşıt anlamlı bağlaçlar:

Ama ‘ama’, *tek* ‘ancak’.

2.4.0 ÇEKİM ÖRNEKLERİ

Ad Durum Ekleri

İlgi hâli	+nıñ/+niñ	+dıñ/+diñ	+tıñ/+tiñ
Yükleme hâli	+nı/+ni	+dı/+di	+tı/+ti
	+n (3. teklik ve çokluk şahıs iyelik eklerinden sonra)		
Yönelme hâli	+ga/+ge	+ka/+ke	
	+na/+ne (3. teklik ve çokluk şahıs iyelik eklerinden sonra)		
Bulunma hâli	+da/+de	+ta/+te	
	+nda/+nde’ (3. teklik ve çokluk şahıs iyelik eklerinden sonra)		
Ayrılma hâli	+dan/+den	+nan/+nen	+tan/+ten
	+nnan/+nnen (3. teklik ve çokluk şahıs iyelik eklerinden sonra)		

İyelik Ekleri

	Teklik	Çokluk
I. şahıs	+m, +ım/+im	+mız/+miz, +ımız/+imiz
II. şahıs	+n, +ıñ/+iñ	+ñız/+ñiz, +ıñız/+iñiz,
III. şahıs	+ı/+i, +sı/+si	+ları/+leri

Şahıs Zamirleri

Yalın	men	ben	ol	o
İlgi hâli	men+im~+iñ	benim	o+nıñ	onun
Yükleme hâli	men+i	beni	o+nı	onu
Yönelme hâli	maga	bana	o+ga	ona
Bulunma hâli	men+de	bende	o+nda	onda
Ayrılma hâli	men+nen	benden	o+nnan	ondan

İşaret zamirleri

Yalın	bu	<i>bu</i>	sol	<i>şu</i>	ol	<i>o</i>
İlgi hâli	mu+nıñ	<i>bunun</i>	so+nıñ	<i>şunun</i>	o+nıñ	<i>onun</i>
Yükleme hâli	mu+nı	<i>bunu</i>	so+nı	<i>şunu</i>	o+nı	<i>onu</i>
Yönelme hâli	bu+ga	<i>buna</i>	so+ga	<i>şuna</i>	o+ga	<i>ona</i>
Bulunma hâli	mu+nda	<i>bunda</i>	so+nda	<i>şunda</i>	o+nda	<i>onda</i>
Ayrılma hâli	mu+nnan	<i>bundan</i>	so+nnan	<i>şundan</i>	o+nnan	<i>onun</i>

2.5.0 MORFO-SENTAKS BİLGİLER**2.5.1 Nogayca Kelime Yapıları**

- 1) Kök morfemi,
- 2) Leksiko-dil bilgisi yapım ekleri,
- 3) Fonksiyonel-dil bilgisi yapım ekleri,
- 4) Söz değişimi ekleri.

2.5.2 İsim Yapım Ekleri

1) İsimden isim yapım ekleri:

- +şık/+şik : Bala ‘çocuk’ → bala+şik ‘çocukçuk’.
 +y, +ay/+ey : Aba ‘teyze’ → aba+y ‘teyzecik’.
 +şu/+şi : Temir ‘demir’ → temir+şi ‘demirci’.
 +das/+des : Avıl ‘köy’ → avıl+das ‘köydeş’.
 +lav/+lev : Kıs ‘kış’ → kıs+lav ‘kışlak’.
 +lı/+li : At ‘at’ → at+lı ‘atlı’.
 +lık/+lik : Ak ‘beyaz’ → ak+lık ‘beyazlık’.

2) Fiilden isim yapım ekleri:

- ma/-me, -ba/-be, -pa/-pe: Yaz- ‘yaz-’ → yaz-ba ‘yazma’.
 -m, -ım/-im : Bil- ‘bil-’ → bil-im ‘bilgi’.
 -k, -ak/-ek : Tara- ‘tara-’ → tara-k ‘tarak’.
 -gır/-gir; -kır/-kir : Kaz- ‘kaz-’ → kaz-gır ‘kazık’.

Sıfatların yapımları

1) İsimden sıfat yapım ekleri:

- +lı/+li : Tuz ‘tuz’ → tuz+lı ‘tuzlu’.
 +sız/+siz : U’y ‘ev’ → u’y+sız ‘evsiz’.
 +şan/+şen : Söz ‘söz’ → söz+şen ‘lâkârdıcı, konuşkan’.
 +gı/+gi, +ku/+ki: Kıs ‘kış’ → kıs+kı ‘kışlık’.

2) Fiilden sıfat yapım ekleri:

- k, -ık/-ik** : Aş- 'aç-' → aş-ık 'açık'.
-gın/-gin, -ın/-in : Yaşır- 'sakla-' → yaşır-ın 'saklanan'; kız- 'kız-' → kız-gın 'kızgın'.
-gış/-giş, -kış/-kiş : Yırt- 'yirt-' → yırt-kış 'yırtıcı'.
-ak/-ek; -gak/-gek; -kak/-kek: Kork- 'kork-' → kork-ak 'korkak'.

İsimden zarf yapım ekleri

- +şa/+şe** : Nogay 'Nogay' → Nogay+şa 'Nogayca'.
+ırak/+irek : Erte 'erken' → erte+rek 'erkenden'.
+day/+dey, +lay/+ley, +tay/+tey: Tiri 'diri' → tiri+ley 'diri diri'.

Sıra sayı sıfatlarının yapımı

- +ınış/+inşi, +nışu/+nşi**: Bir 'bir' → bir+ınış 'birinci', eki 'iki' → eki+nış 'ikinci', ...

Topluluk sayı sıfatlarının yapımı

- +av/+ev**: U'ş 'üç' → u'ş+ev 'üç kişi', altı 'altı' → alt(ı)+av 'altı kişi', yediden sonra
+lık/+lik: Segiz 'sekiz' → segiz+lık 'sekiz kişi'.

Üleştirme sayı sıfatlarının yapımı

- +ar/+er, +sar/+ser; +lap/+lep, +arlap/+erlep**: On+ar-on+lap-on+arlap 'onar', altı+sar 'altısar'.

- Kesirli sayı sıfatlarının yapımı**: Altı+dan bir 'bir bölü altı ($\frac{1}{6}$)'

Fiillerin yapımları

1) İsimden fiil yapım ekleri:

- +la/+le** : Tuz 'tuz' → tuz+la- 'tuzla-', bas 'baş' → bas+la- 'başla-'.
+ar/+er : Köğ 'mor' → köğ+er- 'morar-'.
+gar/+ger : Suv 'su' → suv+gar- 'içir-, sula-', es+ker- 'hatırla-'.
+a/+e : San+a- 'say-'.
İsim+ et- : kulluk et- 'çalış-'.
bol- : sav bol- 'sağ ol-'.

2) Fiilden fiil yapım ekleri:

- alıp kel-> akel- 'getir-'.
alıp ket-> aket- 'götür-'.

- a) Devamlılık : Kele yat- 'şu anda yaklaş-'.
b) Anilik : Aytıp sal- 'pot kır-'.
c) Başlayıcılık : Ala kör- 'almağa çalış-'.
ç) Bitmişlik : Okıp şık- 'okuyup bitir-'.
d) Başkasına yönelik : Okıp ber- 'başkaları için oku-'.

2.5.3 Tamlamaların Sentaksı

- 1) *İsim Tamlaması*: Onıñ okuvı ‘*onun okuması*’, bõri ini ‘*kurdun ini*’, meniñ atam ‘*benim babam*’.
- 2) *Sıfat Tamlaması*: Tas köpir ‘*taş köprü*’, iygi a’dem ‘*iyi adam*’, mıñ koy ‘*bin koyun*’, kelgen adam ‘*gelen adam*’, yahşı yazuv ‘*güzel, iyi yazı*’.

Cümle Yapısı

°*Zarf*-°*özne*-°*yer tamlayıcısı*-°*yüklem* (°=belirteç)

Bu’gu’n oglım meni saga iyberdi ‘*bugün oğlum beni sana gönderdi*’.

2.5.4 Bağlaçsız bileşik cümle: A’demniñ körki opıraq, meretniñ körki yapıraq ‘*adamın güzelliği görünüşünde, ağacın güzelliği yapraklarında*’.

Bağlaçlı bileşik cümle: Men knıga aldım, ama jurnal almadım ‘*ben kitap aldım, ama dergi almadım*’.

Bağlaçsız girişik/karmaşık cümle: Men şalışka barımasam eken, hatın barsa eken ‘*keşke ot biçmeğe gitmeseydim, karım gitseydi*’.

Bağlaçlı girişik/karmaşık cümle: yayımğa bara almadım, nege deseñ avarıp kaldım ‘*toplantıya gidemedim, çünkü hastaydım*’.

2.6.0 KELİME HAZİNESİ

Nogay dilinin Kazak ve Karakalpak dilleriyle benzerlikleri vardır, ayrıca Arapça, Farsça ve Rusçadan alıntı kelimeler de bulunmaktadır.

Arapça ve Farsça alıntı kelimeler genellikle dinî kelimelerdir. Rusçadan alıntı kelimeler, Sovyetler Birliğinde yaşayan halkların dilleriyle ilgili olmakla birlikte, Nogay dilinin genel kelime hazinesinin temelini oluşturmaktadır.

KAYNAK

БАСКАКОВ, Н. А. **Ногайский язык**. В книге «Языки мира: Тюркские языки. Кыргызстан: Бишкек., 1997-328-335 с.»

BASKAKOV, N. A.: “*Nogay Dili Dünya Dilleri-Türk Dilleri* [Yazıki Mira-Turkskiye Yazıki. İzdatelskiy Dom Kırgızistan]: 3. Baskı, Bişkek 1997, 543 s. Kırgızistan Yayınevi s. 328-335.